

WALLENBEEKS NIEUWSBRIEF 12

Gesprek naar aanleiding van *Omerta*

15 augustus 2008

Deelnemers: Th.C.W. Oudemans, Vincent Blok, Aucke Forsten, Haedewych van Kampen

Aucke: In je boek *Omerta* let jij, Oudemans, op de semantiek die het spreken door de eeuwen heen stuurt. Vervolgens stel je voor om je spreken daar niet mee te laten samenvallen. Je wijkt uit om afstand te bewaren. Ik heb gelet op de woorden die jij zelf gebruikt voor deze methode en die de semantiek vormen die *jouw* boek dragen. Die hebben vaak te maken met *macht*. Je spreekt van de macht van de ratio, de macht van de gelijkheid, van de gemeenschap. Aan de andere kant spreek je van vrijheid, anarchie. Dat laatste woord heeft betrekking op je methode.

Oudemans: Geen filosofie zonder anarchie. Wie samenvalt met zijn samenleving kan de afstand niet bewaren die nodig is om te denken.

Aucke: Onder het anarchische versta je: vrijblijven van de wereld van de techniek zonder haar te willen overstijgen.¹ Wat moet ik me in dat verband voorstellen bij de woorden *macht* of *beheersen*?

Oudemans: Wat is het antwoord daarop? Dat je niet moet *voorstellen*! Wat bedoel jij met *semantiek*?

Aucke: De woorden die in de geschiedenis voor het denken bepalend zijn geweest. Je geeft daar zelf voorbeelden van, bijv. actief-passief.

Oudemans: Daar kun je begripshistorisch onderzoek naar doen. In het Duits heb je een *Archiv für Begriffsgeschichte*. Daar onderzoekt men bijv. de betekenis van *logos*. Ook het boek van De Rijk over de *Sophistes* is daar een prachtige weergave van. Primair is *logos* niet spreken, maar verzamelen, maar dan op een ordentelijke manier. Dat is wetenschappelijk onderzoek.

¹ *Omerta* blz.202: “De zin van de anarchische levensloop is: de wereld van de techniek niet willen verlaten of transcenderen, maar in het besef raken dat zij in de grond van mij vrij blijft en dus ik van haar – en dus ik van mijzelf”.

Aucke: Maar daar is het je niet om te doen. De historicus maakt gebruik van de woorden die zijn onderzoek al sturen. Dus het woord *logos* kan heel goed voorwerp van onderzoek zijn maar je kunt er ook op letten dat dat historisch onderzoek zelf leeft van de *logos*.

Oudemans: Wat noem je filosofie in dat verband?

Aucke: Filosofie is: het vragen naar die woorden die niet alleen object van onderzoek zijn maar die tegelijkertijd ook bepalend zijn voor de toegang die je tot dat onderwerp hebt.

Oudemans: Jij gebruikt zomaar het woord *semantiek*. Carnap zegt dat die inhoudsloos is.

Aucke: Ik haak in op de woorden die jij zelf in je boek gebruikt.

Oudemans: Pas als je weet wat *semantiek* betekent kun je gaan vragen wat de woorden *macht* en *vrijheid* te betekenen hebben.

Aucke: Je laat je sturen door bepaalde woordparen en daar probeer je over na te denken maar die woorden zijn tegelijk bepalend voor de toegang die je hebt. Dan vind ik het lastig om te zeggen: dat is een *macht* die je stuurt. Dan word je zelf bepaald door een machtssemantiek. De vraag is: lukt het je, wanneer je let op je woorden, om het over zoiets als *macht* te hebben? Kan het zo zijn dat 'het gestuurd worden door iets wat je niet recht voor je neus kunt hebben' iets anders is dan een machthebbende instantie? Is het niet zo dat wat je zou willen al bij voorbaat mislukt is wanneer je dat *macht* noemt?

Oudemans: Als je *macht* begrijpt als vermenigvuldigingsvermogen, dan heeft nadenken geen zin.

Haedewych: Maar *macht* duidt hier toch op het tekenende of sturende?

Oudemans: Aucke zegt: het woord *macht* maakt het zelf onmogelijk dat je filosofie doet. Maar dat zou ook aan jou [Aucke] kunnen liggen.

Vincent: Maar jij [Oudemans] beweert: om empirisch te zijn moet er een verschil zijn tussen datgene waarover ik praat en de manier waarop ik dat bespreek. Dan kom je het woord *macht* tegen – in de macht van een woord.

Oudemans: De woorden die er zijn, zijn de woorden die je hebt. Er zijn geen andere. Heidegger zei in *Sein und Zeit* nog: Naast het *Vorhandenheitsdenken* hebben we het hermeneutische denken, het hermeneutische 'als'. Dat is een hopeloze weg!

Vincent: Dat betekent dus: wil je het woord *macht* zinvol gebruiken dan moet het minstens ambigu zijn.

Oudemans: Tenminste!

Vincent: Dan kun je vervolgens vragen: Lukt dat bij het woord *logos*, of *ratio*? Lukt dat bij het woord *macht*?

Oudemans: Is er een mogelijkheid het woord *macht* zó te lezen dat het niet samenvalt met *vermenigvuldigingsvermogen*?

Vincent: Die mogelijkheid is de manier waarop dat woord jouw spreken en schrijven tekent. Aucke heeft gezien dat dat woord jouw schrijven tekent.

Oudemans: Maar hoe heeft hij dat gezien? Hoe kun je dat beoordelen?

Aucke: Daarom stel ik jou ook die vraag: is er een mogelijkheid om dat woord anders te lezen?

Oudemans: Dat zul je zelf moeten doen.

Vincent: Maar waarvoor hebben we dan dit gesprek?

Oudemans: Een gesprek is niet om jou te vertellen hoe de zaken in elkaar zitten.

Aucke: Ik kan jou vragen hoe het kan dat een bepaalde semantiek...

Oudemans: *Semantiek* vind ik een vaag woord. Je moet dan eerst gaan vragen wat *sema* is. *Semantiek* is geoccupeerd door 'het voorhandenheidsdenken'.

Het is evident: filosofische semantiek is onmogelijk want dan zou er een waarheid van namen moeten zijn – maar die is er niet. En de andere semantiek is wat De Rijk doet; dan doe je onderzoek hoe een woord bij de Grieken gebruikt wordt. Wat is nou een filosofische semantiek?

Aucke: Is semantiek niet *betekenis*?

Oudemans: Maar *betekenis*, daar kun je twee dingen mee doen: je kunt er onderzoek naar doen of zij betreft namen – en namen kunnen niet waar zijn en ook niet onwaar. En als je nog een stap verder gaat zeg je: betekenis is pragmatiek. Een betekenissysteem is er zolang als het in de vermenigvuldiging werkt.

Aucke: Je zou kunnen ervaren dat je manier van denken of spreken voortdurend wordt achterhaald door namen. Die zijn richtinggevend voor je spreken maar niet voor je neus te krijgen. Hoe kun je nu verwoorden dat er altijd al iets sturend is, waarover ik geen beschikking kan hebben zonder dat je zegt dat er een *macht* is?

Oudemans: Je begint nu zelf het antwoord te geven.

Aucke: Ik zie een soort keuzemogelijkheid. *Of* je kunt zeggen: er is een sturen, een tekening van het benoemen *of* je ervaart: het lukt niet om het op een andere manier te zeggen dan in termen van macht en beheersing.

Oudemans: Waarom is dat een dilemma? Waarom zou je een ander woord zoeken dan *macht*?

Aucke: Kan het je lukken om *macht* op een andere manier te lezen of niet? Dat is toch het dilemma?

Oudemans: Het ligt aan jou of je dat kunt of niet. Ik begrijp je dilemma niet want dat is toch allang gebeurd? Denk aan de *Wille zur Macht*. Dat woord *Macht* noemt Nietzsche zelf *das letzte Faktum* waarnaar wij terugverwezen worden. In Band 50, aan het eind van het college uit 1944, vraagt Heidegger: Wat bedoel je hier met *Faktum*?² Dus bij Nietzsche kan *macht* nooit betekenen: vermenigvuldigingsvermogen.

Heidegger brengt dit in verband met het hoofdonderscheid van de metafysica zoals dat bij Leibniz verwoord is: het verschil tussen feitenwaarheden en wezenswaarheden. Je hebt feiten – dat is het domein van de wetenschap – en je hebt namen of wezens – en daar gaat de filosofie over. De biologie onderzoekt levensverschijnselen, de filosofie onderzoekt wat leven is. Anders gezegd: wat de naam *leven* betekent.

Dan komt Carnap langs en die zegt: dat is gelul. Want de naam *leven* is een semantisch systeem en dat werkt of niet. Het antwoord van Heidegger is: *das letzte Faktum* moet ik niet als feit lezen. Het woord *Wille zur Macht* is geen voorwerp van onderzoek maar ook geen wezen. Kan dat, wat Heidegger daar zegt?

Voor Heidegger is er maar één probleem: de methode. We moeten Auckes vraag herformuleren: is het mogelijk om het woord *Wille zur Macht* filosofisch te lezen, of kan dat niet? Dat staat gelijk aan de vraag: wat is de methode van Heidegger? Hoe kan Heidegger überhaupt iets zeggen - in tegenstelling tot alles wat metafysica is. Want dat heeft Carnap vernietigd en daar heeft hij natuurlijk smerig gelijk in! Laat de wezensinzichten maar aan de fenomenologen over!

Haedewych: *Wille zur Macht* is dus geen feit en geen wezen. Het zou een wezensfeit zijn.

Oudemans: Terecht zeg je ‘zou’. Waar heb je het over?

Vincent: Auckes punt was: als je daar het woord *macht* gebruikt zal het je niet lukken.

Oudemans: Het antwoord daarop was: een ander woord dan *macht* hebben we niet. Dus óf het lukt niet, óf het lukt *met* het woord *macht*.

Haedewych: Sommige woorden of woordparen doen het toch gewoon niet meer? Misschien ooit weer wel, maar nu niet.

Vincent: Het woord *God* wil niet meer. Dat moet je laten vallen.

² GA 50 blz.133: “Nietzsche nennt den Willen zur Macht das letzte Faktum. Das sind dem Wortlaut nach und nach dem alt überlieferten Sprachgebrauch der Metaphysik zwei grundverschiedene Sätze und verschiedene Wahrheiten. Wir können in Anlehnung an das metaphysische Denken fragen: Ist Nietzsches Satz über den Willen zur Macht eine Vernunftwahrheit? Können wir durch blosses Denken ausfindig machen, dass das Seiende überall Wille zur Macht sei? Oder ist Nietzsches Satz eine historische Wahrheit? Ist sie auf dem Wege der Tatsachenfeststellung gewonnen? Oder ist der Satz weder eine aus blosser Vernunft einleuchtende Wahrheit, noch die blosse Feststellung einer Tatsache?”. Dit citaat wordt ook aangehaald in Wallenbeeks Nieuwsbrief 10: ‘*Gedachten der Geslachten*’ (op www.filosofie.info).

Oudemans: Dat vind ik moeilijker bij het woord *logos*.

Haedewych: Je weet nog niet hoe dat bij het woord *macht* zit. Facticiteit is niet eeuwig. Die moet elke keer opnieuw beproefd worden.

Oudemans: Er is een methodisch verschil tussen het woord *God* en het woord *ratio*.

Vincent: Ja, God is een zijnde.

Aucke: En jouw spreken is *rationeel*.

Oudemans: Wanneer is een woord filosofisch relevant?

Haedewych: Wanneer het iets zegt over hoe je je tot de dingen verhoudt.

Oudemans: Ja, het enige criterium is dat het iets over jou én over de dingen moet zeggen. Dus je zult moeten laten zien dat het bij het woord *macht* niet alleen over de dingen gaat.

Aucke: *Macht* betreft ook je manier van spreken. Bijvoorbeeld: de propositie.

Oudemans: Ja. Het woord is een spoor. Dat is iets fysieks. Dat spoor kan jou weer bezetten of niet. Het woord is groter, kan meer bevatten dan jij.

Haedewych: En dat geldt voor het woord *macht* ook. Zoals je bij de *ratio* denkt in termen van een oppositie met emoties of het irrationele, zo begrijp je *macht* ook als oppositie tot vrijheid. Maar op die manier kom je er nooit. Je moet bij het woord *macht* zelf blijven. Zoals je het woord *ratio* kunt lezen als *proportie*, zo kun je het woord *macht* ook lezen als: *vermogen*. Dat ligt in dat woord *macht* zelf. Vreemd genoeg zou je kunnen zeggen dat dat een vermogen van dat woord zelf is.

Aucke: Als je het woord *macht* zo begrijpt dan geef je er toch gewoon een andere betekenis aan?

Oudemans: Het woord *vermogen* is het zelfde als het woord *macht*.

Vincent: Maar de vraag van Aucke blijft staan. Je kunt wel zeggen: ik gebruik nu een andere toonaard van hetzelfde woord *macht*, maar dat kan mislukken.

Oudemans: Filosofie is empirisch. En er is voor haar maar één empirie: met betrekking tot sporen die er liggen en die zo belangrijk zijn dat ze elke keer weer, millennia lang, bepalen wat mensen doen en verzinnen. Aan de kant van het spreken maak je gebruik van het gegeven dat woorden niet alleen instrumenten zijn maar ook dichterlijk. Dat heet *prosodie*. Filosofie is prosodisch: terwijl ze ergens over spreekt laat ze zich door die woorden heen en weer brengen. Als het dan lukt om een woord zó te laten spreken dat het niet volledig samenvalt met wat nu de hoofdbetekenis is, dan ben je waar je wezen wilt. Met alle risico's van mislukking van dien.

Vincent: Vorig jaar kwam dit ook aan de orde. Toen ging het over reductie. Jij onderscheidde toen een ander spoor in dat woord.

Oudemans: Nee, het *zelfde* spoor!

Vincent: Ja, want dan zeg jij: een *ander* spoor, - dat is tweeheid etc.. Onduidelijk blijft: is dat dan toetsbaar?

Haedewych: *Juist* dan.

Vincent: Juist vanwege de toetsing zou ik wel willen spreken van een ander spoor binnen hetzelfde.

Oudemans: De woorden *slagen* en *mislukken* zijn tot de uiterste grenzen bezet door vermenigvuldiging en selectie, door pragmatisme. Je denkt: er is maar één toets: overleeft iets of niet? Alles was niet overleeft is *dus* onwaar.

Er is nog een heel andere toetsing. Maar goed, ik moet nu niet te gauw dingen gaan roepen. Wanneer je een stuk schrijft en je laat het een half jaar liggen en daarna lees je het weer, dan denk je: “Aaargh! Hier loopt het de mist in, hier gaat het fout, dat ik *dit* gezegd heb!”. Dat is een toets. Waar zit ‘m dat in?

Haedewych: In *Omerta* zeg je: toetsing is prosodisch. Dus dan blijkt dat je toon niet in overeenstemming is met datgene wat je ter sprake brengt.

Oudemans: De toon waarop je dit zegt bevalt me niet.

Haedewych: Ja, het is uitwendig geleerd, dat weet ik. Ik vind je voorbeeld alleen niet zo goed. Bij *alles* wat je opschrijft denk je later ‘Aaargh’. Dat heeft weinig met filosofie, toetsing of prosodie te maken.

Oudemans: Dat *is* de filosofische toetsing, zou ik zeggen! Het schoolvoorbeeld is: dat het onderscheid tussen *Zuhanden* en *Vorhanden* zó secundair bleek te zijn dat het niet meer bruikbaar is in de epoche van de techniek.

Haedewych: Het is ingehaald door de grote reductie.

Oudemans: Ik zie de hele gang van het denken van Heidegger zo: dat hij voortdurend is ingehaald door iets wat hij op dat moment niet kon bedenken. Vandaar dat er maar één weg is om Heidegger te lezen en dat is van achteren naar voren en niet andersom! Als ik dat nou eerder in de gaten had gehad...

Vincent: Hoe doe je de filosofische toetsing? Neem het onderscheid *wezen* en *feit*. De toetsing is het moment waarop je jezelf afvraagt: Kan ik dit onderscheid voor eigen rekening inzetten? *Meen* ik het, als ik het erover heb?

Oudemans: Wat koop ik voor jouw oprechtheid? Als je *eerlijk* bent kun je geen filosofie doen. Je moet een forse dosis bedrog plegen.

Vincent: Dat zeg je inderdaad op verschillende plekken.

Oudemans: Iets anders kan niet.

Haedewych: Dat liegt ie, hoor!

Oudemans: Maar bijvoorbeeld jouw eigen stuk, Aucke...

Aucke: Welk stuk bedoel je?

Oudemans: *Any* stuk. Word je niet heel zenuwachtig als je je eigen stukken leest? Ik wel!

Aucke: Als ik mijn eigen stukken terug lees dan zie ik dat ik probeer een bepaalde manier van denken te destrukeren – bijvoorbeeld de filologie – en daarnaast een andere manier van lezen onderscheid waarin de *horizon* van de filologie naar voren komt. Ik merk dan dat ik blijf hangen aan een onderscheid tussen een ‘eigenlijke’ manier van lezen – die ik in mijn proefschrift de filosofische-hermeneutische noem - en een wetenschappelijke manier van het benaderen van teksten, waar je dan met een zeker *dédain* naar kijkt.

Oudemans: Wat is dan de toets?

Aucke: De toets is dat daarin opnieuw je eigen vooringenomenheid blijkt.

Haedewych: Wat je ziet is niet jouw persoonlijke vooringenomenheid, maar: dat iets jou telkens stuurt om op die manier te denken en te spreken. Namelijk: dat je toch weer een ontologisch onderscheid aanbrengt, dat je toch weer denkt: je hebt wetenschap en je hebt iets anders. Dat is niet zo en je zegt zelf ook: je zou niet moeten afgeven op de filologie en moeten stilstaan bij de horizon ervan, maar op een of andere manier lukt je dat niet. Dat is de toets.

Oudemans: Daar ben ik het mee eens. Maar hoe zie je dat het een vooringenomenheid is? Waarom zag je dat eerst niet en later wel? Wat is de verbetering?

Aucke: Dat is psychologisch: doordat je afstand hebt genomen.

Oudemans: Maar hoe zie je dat dan? Dat is toch geen empirisch onderzoek? Eerst zag je het niet en later wel. Wat is er gebeurd in de tussentijd?

Haedewych: Je kunt niet anders zeggen dan dat het onderscheid zelf zich in de tussentijd verder heeft teruggetrokken. Daardoor kun je het pas zien.

Oudemans: De ‘fout’ of dwaling in jouw proefschrift is dat je je afzet tegen de filologische methode en dat je daar een hermeneutische methode tegenover zet. Dat is fout. Maar hoe kun je dat zien? Dat is de filosofische toetsing.

Vincent: Metafysica is transcenderen. De toets in dit voorbeeld is: dat je merkt dat je in een verzet komt. Je merkt dat je een tegenoverstelling maakt, waardoor je dacht bij jezelf te kunnen blijven. Maar later ervaar je dat je niet bij hetzelfde blijft maar er van weg gaat, door die oppositie te maken. Terwijl de niet-metafysische manier van denken de ‘ambitie’ heeft bij hetzelfde woord te blijven.

Oudemans: Jij zei toch juist dat dat niet moest?

Vincent: Wel bij hetzelfde woord, maar twee sporen binnen hetzelfde. De toets hier is dus: ik probeer binnen hetzelfde woord te blijven, maar dat is niet gelukt omdat ik in die oppositie zit.

Oudemans: Wat is er tegen dat je in een oppositie zit?

Haedewych: Negatieve afhankelijkheid.

Aucke: Je verzet je ergens tegen.

Oudemans: Je mag je toch best ergens tegen verzetten? Wat zullen we nou toch hebben!?! Dit is echt van die *Gelassenheit*, 'je mag je nergens tegen verzetten', wat een gezeik zeg!

Haedewych: Je mag je best ergens tegen verzetten, maar dat is dan geen filosofie. Filosofie verzet zich niet tegen dat wat er is.

Oudemans: Maar je moet je toch verzetten tegen gelul?

Haedewych: Vorig jaar hadden we het er over dat er op de achterkant van het boek *Echte Filosofie* staat dat er in dat boek 'een andere manier van denken wordt voorbereid'. Toen hebben we gezegd: dat is verkeerd, want het gaat om de wetenschappelijke methode *zelf* of de replicatie *zelf* – en niet iets anders. Toen heb jij erkend: dat heb ik vroeger altijd verkeerd gezegd. En dat is weer niet een fout van jou, maar het is een valkuil waar ieder van ons iedere keer weer ongemerkt in valt.

Oudemans: Nu moeten we kijken: wat is er nu fout gegaan, gedwaald, afgeweken, dat je in die oppositie zat? Wat is er fout aan een oppositie?

Aucke: Als je een oppositie aanbrengt tussen een 'beperkte' en een 'ruimere' manier van lezen – zo heb ik het in mijn proefschrift genoemd – dan claim je een overzicht te hebben over twee manieren van kijken. Waar sta je dan zelf?

Oudemans: Voortreffelijk! Het punt is: je houdt jezelf er buiten. Maar de bal ligt bij jezelf. Dat is toets één van een filosoof: *Spitze*: ben ik zelf betrokken in wat ik zeg? Ben ik in staat om te blijven bij waar ik het over heb? Jij zegt het zó goed nu, Aucke: ten eerste heb je de bal bij een ander gelegd en ten tweede ben je zelf mooi buiten schot gebleven. Je hebt gespeeld in een machtsfilosofie dat jij het beter wist en dat de ander een sukkel was.

Zie hier fase 1 van de filosofische toetsing. Zie het begin van de *Grundbegriffe der Metaphysik*: de *Inbegriffe*. De ene kant is: ben ik wel inbegrepen in de manier van spreken waar ik in zit op dat moment? Zodra je een onderscheid gaat aanbrengen dat inhoudt: ik sta hier, ik heb het overzicht over jou en mij en ik weet dat ik beter ben, dan is dat mis want je kunt dat niet waar maken.

Aucke: Het woord *Inbegriff* brengt ons weer bij de ervaring dat je bent inbegrepen in datgene waar je het over hebt. Op het moment dat je dat ervaart, zou er toetsing kunnen zijn.

Oudemans: Nu moet je niet zeggen: 'zou er toetsing kunnen zijn'! Je hebt het goddomme net ter plekke meegemaakt! Dit is nog maar één punt van toetsing; er zijn er meer!

Aucke: Nu was mijn vraag: als je het punt van toetsing hebt gehad en je merkt dat iets door je heen spreekt wat is dan de aard van dat ‘er door heen spreken’?

Oudemans: Blijkbaar is er iets wat jou er toe brengt altijd maar weer de bal ergens anders te leggen. Dat geldt voor ieder van ons, inclusief mijzelf. Ik begin altijd met een stuk te schrijven waarin de ander de schuld heeft. Maar het volgende is dat ik daarmee stop en dat ik denk: ‘dat kan natuurlijk niet, Woutje’ en dat ik de bal bij mezelf leg. Ik kan nooit bogen op een onderscheid waar ik de beschikking over heb en waarmee ik de ander plat krijg. Dat is een permanente toets. Wat hier achter zit is: subjectdenken. Je denkt dat *jij* denkt en dat je beter denkt dan de ander. Je zit in een tekensysteem dat jou ‘stuurt’ om dat te denken. En dat heet nou *macht* in dit verband.

Aucke: *Macht* is dus het woord voor de ervaring, gestuurd te zijn.

Oudemans: Nee, de ervaring is secundair, maar de *macht* is primair. Ik toets jou nu even en moet zeggen: wat jij nu zegt is subjectdenken. De macht is zó sterk dat jij het helemaal niet ervaart. Je mag van geluk spreken dat je daar van tijd tot tijd even zicht op krijgt.

Aucke: En een ander woord dan *macht* is er niet.

Oudemans: Nee, maar dat woord zit natuurlijk vol met mogelijkheden. Ik noem maar eens even: *force tutélaire*. Dat is een macht die niet als kracht optreedt maar als de zachte macht van het inpakken en niet laten merken dat er wat aan de hand is. Dat is wat wij vroeger noemden: ‘repressieve tolerantie’. Dat is van Marcuse, een leerling van Heidegger. Dat was de voorman van de 68’ers. Ik weet het nog goed, van hem las ik *One Dimensional Man*. Dat hele boek is een citaat uit *Was heisst Denken? Eingleisig en einseitig denken*.³ De hele beweging van 68 is Heidegger – alleen dan niet goed begrepen.

³ *Was heisst Denken?* Blz.55-56: “Sie erleichtern sich aber das genaue Hinhören wesentlich, wenn Sie sich mit der Zeit eine Gewöhnung abgewöhnen, die mit dem Namen ‘das eingleisige Denken’ bezeichnet sein soll. Die Herrschaft dieser Vorstellungsart ist heute kaum zu übersehen. Die Benennung ‘eingleisig’ ist absichtlich gewählt. Das Gleis hat mit den Schienen zu tun und diese mit der Technik. Wir nähmen die Sache zu leicht, wollten wir meinen, die Herrschaft des eingleisigen Denkens entstamme der menschlichen Bequemlichkeit. Das immer weiter und in verschiedenen Formen um sich greifende eingleisige Denken ist eine jener erwähnten unvermuteten und unauffälligen Herrschaftsformen des Wesens der Technik, welches Wesen nämlich die unbedingte Eindeutigkeit will und sie deshalb braucht. (...) ...das eingleisige Denken. Dies ist etwas anderes als das blosse einseitige Denken, hat grössere Tragweite und eine höhere Herkunft”. En blz.57: “Und dennoch gibt es in jeder Wissenschaft eine andere Seite, auf die sie als Wissenschaft niemals gelangen kann: das Wesen und die Wesensherkunft ihres Bereiches, auch das Wesen und die Wesensherkunft der Wissensart, die sie pflegt und noch anderes. Die Wissenschaften bleiben notwendig auf der einen Seite. Sie sind im diesen Sinne einseitig, aber so, dass die andere Seite gleichwohl stets miterscheint. Das Einseitige der Wissenschaften behält seine eigene Vielseitigkeit. Diese Vielseitigkeit kann sich nun aber in einem Masse ausbreiten, dass die Einseitigkeit, auf der sie gründet, gar nicht mehr in den Blick fällt. Wo jedoch der Mensch die eine Seite überhaupt nicht mehr als die eine sieht, hat er auch die andere aus dem Blick verloren. Der Unterschied zwischen beiden Seiten, das, was dazwischen liegt, wird gleichsam zugeschüttet. Alles ist auf eine Ebene eingeebnet”.

Aucke: Je hebt altijd het gevaar dat je gewoon andere betekenissen gaat zoeken voor het woord *macht*. Maar op het moment dat iets groter is dan jezelf en je gebruikt daarvoor het woord *overvloed*...

Oudemans: Laat dat maar aan Duintjer over! Dat vind ik zo'n vies woord!

Aucke: Ik weet niet of dat etymologisch in het woord *macht* zit.

Oudemans: Dat doet er ook niet toe. Want je kunt je ook niet op de etymologie baseren. Wat Heidegger doet: *macht*, daarin zit *mögen* – ik mag jou -, *philein*, dat kan niet! Dat gebeurt ook in het *existurire* van Leibniz, de 24 stellingen. Er zou vanuit de dingen een tendens zijn om door jou opgenomen te worden. *Das Sein braucht das Menschenwesen*.⁴ Er is een tendens van de tekenen om door jou te worden meegenomen en daarin zouden ze tot zichzelf komen. Gelul!

Aucke: Gebeurt dat niet ook als je zegt dat de taal een spoor is?

Oudemans: Nee. Er is een etymologische band tussen *macht* – vermogen en *mogen*. Als je dan het spoor gaat volgen: dus de dingen mogen mij, vragen erom dat ik filosofisch wat met ze doe, dan loopt het spaak.

Haedewych: Maar Aucke vraagt of dat niet ook gebeurt als je zegt dat de taal een spoor is.

Oudemans: Ik heb een voorkeur voor het woord *spoor*, omdat een spoor is: wat je tegen wil en dank achterlaat. Een ree laat liever geen spoor achter in de sneeuw!

Haedewych: Spoor komt van *sperno*: versmaden, wegtrappen.

Oudemans: En ook van *spei-roo*: verspreiden.

Vincent: Wat is hier nu de toetsing? Je zegt dat er een streep moet door het woord *mogen*. En dan zeg je: ik ben zo dol op het woord *spoor*, omdat daar geen betrekking in zit. Het ree heeft geen betrekking op mij. Maar wat is dan voor jou het toetsingsmoment, waarop je beslist: dát woord laat ik vallen en dát niet?

Oudemans: Daar moeten we het maar 'ns over hebben.

Vincent: Oudemans zegt dus: op grond van het feit dat een ree met mij niets te maken heeft, concludeer ik dat de dingen niets met mij te maken hebben, mij niet *brauchen*. Dus vanuit een ontische verhouding tussen mij en een ree concludeer je dat het woord *spoor* een beter begrip oplevert.

Haedewych: Dat ree kun je buiten beschouwing laten. Het gaat er om dat het spoor zich aan mij niets gelegen laat liggen. Zoals je de tendens hebt te denken dat er wetenschap is en 'een

⁴ Zie o.a. GA 65 blz.251: "Das Seyn braucht den Menschen, damit es wese, und der Mensch gehört dem Seyn, auf dass er seine äusserste Bestimmung als Da-sein vollbringe".

andere manier van denken', zo bestaat er ook de tendens te denken dat je iets toegespeeld krijgt vanuit de natuur, dat er een betrekking is, of een antwoord. Omdat je de ongenaakbaarheid – waarom dat woord *spoor* nu juist zo geschikt is – niet waar wilt hebben. Daar ligt toch ook een toetsing van jezelf – dat je die ongenaakbaarheid niet wilt?

Aucke: Bedoel je de tendens dat je denkt dat het spoor er voor jou is?

Haedewych: Ja. Dat geldt ook in de filosofie. Bijvoorbeeld, in het verleden hebben we gedacht: 'ik krijg een woord toegespeeld' of 'er is sprake van een aanname, *Annehmen*, in de wetenschap of in de filosofie het aannemen van een gift van het zijn, als *acceptio*' maar ook dat is getoetst. En nu zien we dat dat niet meer kan; dat er niet iets is wat je krijgt.

Oudemans: Je krijgt het wel, maar er is geen aanbieder. Er is een tendens om te denken: als ik iets krijg zal er een geveer zijn. De economie dwingt jou bijna om te denken: als ik iets krijg dan zal het wel niet gratis zijn, dan zal daar wel iets tegenover moeten staan. Maar een belangrijke vraag is dan: waarom is het te verkiezen om te denken dat er *niet* een geveer is? Heidegger zegt: *es gibt*. Heidegger is er van overtuigd dat het 'es gibt' tot zichzelf komt doordat het bedacht wordt.

Haedewych: Het is te verkiezen om te denken dat er niet een geveer is omdat daar een tendens tot gelijkmaking in schuilt. Je denkt dat er een over en weer is, een soort communicatie tussen iets en jou. Maar het gaat er om dat de woorden veel ouder en groter zijn, waardoor er nooit een over en weer kan zijn.

Oudemans: Maar wat is nu de toetsing? Kijk, de sporen trekken zich nergens wat van aan. Of ze nu wel of niet worden opgenomen, ze worden er niet minder van en blijven gewoon liggen, ook al worden ze geactualiseerd.

Haedewych: Maar welke toetsing bedoel je nu?

Oudemans: Heidegger zegt 'es gibt' en dan zeg je tegen Heidegger: hoor eens, dat kan niet wat je nou doet.

Vincent: Oudemans geeft altijd het voorbeeld van de poolster. Die ster stuurt de vogel maar is zelf niet op de vogel betrokken.

Oudemans: En hij wordt er ook niet anders van.

Vincent: Net als de zon, die wordt er ook niet minder van wanneer hij mij beschijnt. Maar dan lijkt je via een feitelijke relatie tussen een vogel en een ster te concluderen dat Heidegger ongelijk heeft.

Oudemans: Jij gebruikt nu het woord *feitelijk*. Maar we hadden daarnet een discussie over de verhouding tussen feiten en wezens. En de vraag is ook: waarom zou je geen voorbeelden mogen gebruiken? Ik vind dat voorbeeld van die poolster eigenlijk bloedsterk. Ik zou zeggen: laat Heidegger met een tegenvoorbeeld komen.

Vincent: Maar je mag op grond van het feit dat de poolster niet op een vogel betrokken is niet...

Oudemans: Is dat een *feit*? Hier krijg je het probleem van de facticiteit: is het een *feit* of is het een *factum*? Zegt het iets over onze verhouding tot de dingen? Een feit wordt een *factum* op het moment dat het die verhouding betreft.

Vincent: Maar zegt de verhouding tussen de poolster en een vogel iets over de verhouding tussen een woord en het beluisteren daarvan?

Oudemans: Jazeker. Het zijn beide tekenen. De poolster is het teken dat zijn sporen heeft nagelaten in het genoom of het brein van de vogel.

Vincent: Dus de toepasbaarheid is afhankelijk van het feit dat het onder dezelfde noemer valt? In *Omerta* hanteer jij zelf het omgekeerde van het *brauchen*. Daar zeg je bijv. ten aanzien van het woord *ratio*: ‘Zou het kunnen zijn dat het woord *ratio* zich in zwijgen hult? Waarom zou zo’n teken zwijgen? Om zijn en denken te moveren’.

Oudemans: Als ik dat zo gezegd zou hebben, dan zou dat een slechte antropomorfie van mezelf zijn. Maar het staat er zo niet; er staat: “Kan het zijn dat de *ratio* als woord haar macht planetair uitbreidt door zich in zwijgen te hullen en zo zijn en denken te moveren?” (blz.26). Het woordje ‘om’ wat jij gebruikt, blijkt er niet te staan. Maar mijn punt is: vanaf Plato en Aristoteles tot en met Hegel zie je de gedachte: het kan niet anders zijn dan dat de dingen willen dat we ze kennen. Als we goed zitten en ons in ons denken niet door allerlei gedoe laten afleiden, dan willen de dingen dat we ze zien zoals ze zijn. “Sein und Denken”, zegt Heidegger.⁵ En Heidegger is de eerste en de enige die gezegd heeft: daar zit een breuk tussen. Het is niet zo dat de dingen zich willen laten kennen. Dat is ook een citaat van Hegel dat in *Echte Filosofie* staat: dat er niets is wat de wil tot kennen kan weerstaan.⁶ Het ‘grootse’ – ja, wat voor kwalificatie moet je gebruiken? – van Heidegger is dat hij gezegd heeft: ‘niet *Sein und Denken* maar *Sein und Zeit*’. Dat wil zeggen, in mijn taal: sporen zijn zo dat ze niet door mijn denken kunnen worden ingehaald. En ik zou dan tegen Heidegger zeggen: waarom zouden de dingen door de betrekking met jou tot zichzelf komen? Is dat een reminiscentie aan die oude Hegel? Die hoop dat de wereld van allerlei dingen wil, die is niet vol te houden. Het genoom stuurt en de rest is bijbouw”. Dan kom je inderdaad met feitelijke argumenten. En

⁵ Heidegger, GA 54, blz. 113: “Der *erste Anfang* der Wesensgeschichte des Abendlandes steht unter dem Titel „*Sein und Wort*“. Das „und“ nennt den Wesensbezug, den das Sein selbst, nicht etwa die darüber erst nachdenkenden Menschen, aufgehen lässt, um in ihm sein Wesen zur Wahrheit zu bringen. Bei Platon und Aristoteles, die den Beginn der Metaphysik sagen, wird das Wort zum logos im Sinne der Aussage ... „Zeit“ ist in „Sein und Zeit“, so befremdlich das klingen muß, der Vorname für den Anfangsgrund des Wortes. „Sein und Wort“, der Anfang der Wesensgeschichte des Abendlandes, ist anfänglicher erfahren.

⁶ *Echte Filosofie*, blz.284: “Het aanvankelijk verborgen en verholde wezen van het universum heeft geen kracht die weerstand zou kunnen bieden aan de moed van het kennen: dit wezen moet zich voor hem openen en hem zijn rijkdom en diepten onder ogen brengen en tot zijn genoeg aanbieden”. [Zie noot 222: Hegel, w XVII, p.22].

waarom ook niet? Het hele Darwinisme heeft succes en wat in de filosofie tegen dat succes in gaat kan toch echt niet gehandhaafd blijven. Een van de toetsen van de filosofie is: als het zich gaat verzetten tegen een alomvattende wijze van kennen die een complete technologie mogelijk maakt dan ben je toch wel dom bezig. De kern van het Darwinisme is: dat de vermenigvuldiging het nergens om doet.

Haedewych: Ja, méér vermenigvuldiging.

Aucke: De beproeving hier is dus: dat jij de neiging hebt om de vermenigvuldiging een intentionaliteit op te leggen.

Oudemans: Een betrekking op jou.

pauze

Oudemans: Ik ken een student en die zegt: alles is vermenigvuldiging, alles is materieel; ik ben materieel, de dingen zijn materieel en ook mijn verhouding tot de dingen is materieel. Dus wat wil je nou met dat geklets over 'betekenishorizon'? Voor zover dat woord van toepassing is betreft het die materiële verhouding. De rest is mystiek. Ik vermenigvuldig mezelf beter wanneer ik geen last heb van dat zinloze *Gegrübel*. Wanneer je zo iemand zou willen duidelijk maken wat wij doen, wat zou je dan zeggen?

Vincent: Ik heb niet veel meer dan mezelf om me op te beroepen. Ik heb een bepaalde ervaring en als hij dat probleem niet heeft, dan zou ik zeggen: prima, laten we dan een biertje gaan drinken en het over wijven hebben.

Oudemans: Een voortreffelijk antwoord! Maar zit jij dan niet in een soort Staphorst? Ben je dan niet een van de laatste der Mohikanen die nog denkt dat er filosofie is? In Staphorst denken ze nog dat er een God is. *Ies koeltoer*. Dat zijn nog van die grappige overblijfselen.

Vincent: Ja, je loopt dat risico. Want ook al heeft hij geen gelijk, dat wil niet zeggen dat jij het wel hebt.

Oudemans: Misschien heeft *hij* wel gelijk! Waaruit kan dat blijken? De macht van de vermenigvuldiging is zó sterk dat hij niet alleen de religie eruit heeft gewerkt maar ook de zin van nadenken. En nou jij weer; wat ga je dan zeggen?

stilte

Oudemans: Er is ook een andere kant van deze medaille. Ik van mijn kant begrijp niet dat niet iedereen als een blok voor Heidegger valt en het onmiddellijk met hem eens is. Of wat Nietzsche zegt over moraal. Als je leest dat moraal een methode voor de *Slechtweggekommenen* is om macht uit te oefenen, dat de zin van moraal is: dat de machtigeren moeten inbinden, dan zie je dus meteen in dat je beter kunt ophouden met moraal. Maar niemand trekt zich er wat van aan! Mensen gaan gewoon een groep vormen om door middel van morele besliskunde een oordeel te vormen.

Vincent: Tja, er zijn toch ook nog altijd mensen die naar de kerk gaan?

Oudemans: Jij bent de Staphorster van de filosofie. Ga toch wat zinvol doen! Ga advies geven aan een medisch centrum over hoeveel embryo's er op een breinaald gaan!

Vincent: Wanneer je iemand als die student wilt duidelijk maken wat je doet, dan loop je het risico dat je je beroept op een ervaring: dat de wereld gepolijst is, dat alles wrijvingsloos is, dat zijn en denken in elkaar ingebouwd zijn en de totale doorgankelijkheid heerst - en dat je daar niets mee te maken wilt hebben. Ik kan alleen voor mijzelf toetsen of dit klopt.

pauze

Oudemans: Laatst stond er in het Handelsblad een stuk van Ger Groot. Die zegt: "Ik heb veel waardering voor religie, want daar wordt duidelijk dat de wetenschap niet allesbepalend is. Religie heeft een enorme invloed, dus ik raad iedereen aan die sprong te wagen". Er is een *revival* van religie, dus misschien komt er zo ook wel een *revival* van filosofie. Dat zou pas erg zijn! En ik kan daar nog een ander voorbeeld aan verbinden. Op college zitten er van die jongens die de hele tijd vragen: "Is er wel filosofie?" Dan word ik pissig. Is het er? Nee, het is er niet, want dan doe je net alsof filosofie het zoeken van een speld in een hooiberg is en alsof er ergens een speld ligt die je kunt vinden. Dat is niet zo.

Aucke: Het gaat er niet om hem te overtuigen maar jijzelf wordt beproefd.

Oudemans: Hoe dan? Als bijv. Vincent een diep gevoel heeft dat hij het voor zichzelf kan verantwoorden dan verschilt hij in niets van de religieus. Ger Groot's stap naar de religie is vluchtgedrag. Waarom is wat Vincent doet dan iets anders?

Vincent: Je komt geen onderscheid tegen tussen jezelf en de wereld. Ik ga op in de wereld, val er mee samen. Als ik zorg heb om mijzelf weet ik niet hoe ik bij mijzelf moet komen. Dat is een methodisch probleem.

Oudemans: Maar *heb* jij zorg om jezelf? Je hebt net een gevulde koek in, wat heb je nu nog voor zorgen?

Vincent: Je kunt alleen maar zeggen: het is een particuliere ervaring.

Oudemans: Maar dat is toch onzinnig?

Vincent: Je kunt beginnen met: dat is toevallig waar ik last van heb. Maar nu ik die vraag heb, is het probleem dat ik zo moeilijk een onderscheid tussen mijzelf en de wereld kan aanbrenge. Dan heb ik het begin van een probleem, zonder dat ik de ander iets aanpraat.

Oudemans: Jij zegt iets heel goeds. Het *begin* van filosofie is niet uit te leggen. Dat is zó feitelijk...

Haedewych: Feitelijk?

Oudemans: De een heeft er last van, de ander niet. We hebben te maken met het spook van de algemene geldigheid. Als je iets beweert moet het wel algemeen geldig zijn. Of heb je waarheden die alleen voor negers gelden en niet voor blanken? Of alleen voor filosofen en niet voor fietsbellen? Ik ben een provincialist, want ik zeg: dit is mijn club, die heeft ergens

last van en die andere club weet het niet. Dat is een hopeloos begin, maar kan het anders? De hoop is dat het aan het eind niet het zelfde is als aan het begin.

Vincent: Ook al erken je dat er een particulier begin is, dan nog blijft de vraag wat het verschil is met religie.

Oudemans: Maar één ding: zo begint elke Popperiaanse hypothese: die is ontoetsbaar, particulier.

Vincent: Een *bold conjecture*...

Oudemans: Je zegt 'ik vind dit' en *vervolgens* ga je dat toetsen. Zo gaat het in de wetenschap – niet dat we ons daar iets van aan moeten trekken... Misschien dat het slotakkoord niet hetzelfde is als het begin van het liedje. Maar hoe zou dat dan moeten?

stilte

Haedewych: Het begint dus met de ontoetsbare en *bold conjecture*: "Ik heb nu eenmaal ergens last van".

Oudemans: Ja, en ook dat je zegt: "Het is totaal oninteressant dat jij er geen last van heb; dat is jouw probleem". De vraag is alleen: hoe voorkom ik dat ik in het Jomanda-stadium blijf steken? Jomanda zegt: "Ik heb last van aardstralen. Jij niet. Maar dat is jouw probleem want helaas zul je nooit genezen worden".

Haedewych: Jomanda is ontoetsbaar.

Oudemans: Jij ook. Of niet? Waarom ben jij geen Jomanda?

Vincent: Jomanda is wel toetsbaar. Maar ze heeft geen gelijk. Als Jomanda de juiste *output* zou hebben en mensen echt beter zou maken...

Oudemans: De toets van haar is dat zij geld verdient.

Vincent: De toets van de waarheid van haar gave is of er mensen beter worden.

Oudemans: Jij denkt dat die mensen niet beter worden omdat je niet in hun systeem zit. Maar die mensen zelf vinden wel degelijk dat ze beter worden en ze trekken ook hun portemonnee. De Maharashi is er multimiljardair mee geworden.

Aucke: Als iedereen zijn portemonnee inlevert moet het wel heel waar zijn!

Wanneer iemand het met behulp van de ratio heeft over de ratio blijft het onduidelijk wat ratio is.

Oudemans: Je hoeft niet te vragen wat iets is; je moet *deurdonderen*. Je hoeft het ook niet te vragen, want als het mis is, ga je dood. Dan gaat je project kapot. Vragen wat iets is, is het voeren van een dubbele boekhouding.

Aucke: Ja, maar als de ratio zich voortdurend vermenigvuldigt en terwijl de ratio claimt de dingen te laten zien zoals ze zijn hoe kan het dan dat er aan de andere kant iets weggehouden moet worden...

Oudemans: Nu ben je bezig de ander een tekort aan te lullen. Die ander kan zeggen: het verlangen naar een totale doorzichtigheid is metafysica. Wittgenstein zegt: Het *Begründen* houdt een keer op. *Der Spaten biegt sich zurück*.⁷ Ergens moet je stoppen met *begründen* en zeggen: zo leef ik nu eenmaal. De selectie *begründet* het wel. *Se-lectie* is de echte *logos*. Dat is wat *ratio* is: dat het goede geselecteerd wordt ten opzichte van het slechte – dat slecht is omdat het uitsterft. Meer ratio heb ik niet nodig. Het is metafysische onzin om meer te vragen dan je kunt krijgen. En dan nodig is om te krijgen.

Aucke: Maar is de rationaliteit dan niet haar eigen criterium daarin?

Oudemans: Nee, het enige criterium is: het overlevingscriterium. De ratio heeft een maat: het differentieel overleven. Wat irrationeel is gaat vanzelf dood.

Haedewych: Maar je kunt toch wel meer vragen dan nodig is?

Oudemans: Dat kun je doen, maar dat is dom en oneconomisch. Je zou daarop kunnen zeggen: de *struggle for existence* is niet echt rationeel want er zit allemaal ruimte tussen. Wat irrationeel is, gaat niet *meteen* dood, dus je kunt lekker in zo'n tussenruimte gaan zitten en je trekt een lange neus. De andere kant is ook dom, want die denkt dat wat rationeel is *meteen* zal winnen en dat is niet zo.

Aucke: Je hebt ook irrationele nissen, zoals de religie.

Oudemans: Ja, en die kunnen het heel lang volhouden. Het zou wel eens metafysisch kunnen zijn om te denken dat wat irrationeel is op den duur helemaal zal verdwijnen. Er is nu eenmaal variatie. Vroeger zeiden wij tegen elkaar: “wees variant!”. Maar het blijft dan zo: hij [de student die beweert dat alles replicatie is] gaat de ene kant op en jij de andere. De situatie blijft onfilosofisch, onempirisch.

Vincent: Je kunt zeggen: Jomanda neemt een standpunt in van waaruit de wereld op een bepaalde manier verschijnt. Maar als je tegen elkaar zegt: “wees variant” dan neem je de eindigheid van je eigen ‘positie’ mee. Daarin zit het verschil met wat Jomanda doet. Jomanda zet zichzelf buiten spel.

Oudemans: Zij houdt zichzelf ontoetsbaar. Maar jij ook. Want je kunt de kritiek van die andere club die zegt: “Jongens, houd er maar mee op” niet tot je toelaten. Jij bent ook immuun.

⁷ *Philosophische Untersuchungen* §217: “Habe ich die Begründungen erschöpft, so bin ich nun auf dem harten Felsen angelangt, und mein Spaten biegt sich zurück”.

Vincent: Waarom zou ik dat niet toelaten? De bewijslast ligt bij mij. Niet voor hen maar voor mijzelf.

Oudemans: Jomanda kan ook zeggen: “Ik ben voor mijzelf het bewijs”.

Vincent: Ze hebben ook gelijk.

Oudemans: Ja. Maar nu? Jomanda kan ook zeggen: “Zij hebben gelijk, maar ik doe ‘mijn ding’”. *What’s the difference?*

stilte

Oudemans: Het grote voorbeeld voor mij hier is Plato’s grotgelijkenis. De mensen in de grot zitten aan die kluisters maar ze weten het niet. Vóórdat de omwenteling ontstaat is er niets, geen probleem, geen gevangenschap, geen ervaring. De omwenteling begint met dwang. Dat is zo onempirisch als een deur. Ze worden gesleept en getrokken en gehannest. Dan zien sommigen het verschil. Er ontstaat een discrepantie, een onevenredigheid tussen degenen die het verschil gezien hebben en degenen die het verschil niet zien.

Aucke: Je kunt als terugkerende gevangene aan de gevangenen niet duidelijk maken dat je een verschil hebt gezien. Er kan nooit een bewijs of bewijslast zijn. Het is niet algemeen toetsbaar. Je kunt alleen nog zeggen: de gevangene kan bogen op zijn ervaring. Maar daar houdt voor mij de vergelijking op.

Oudemans: Hoezo?

Aucke: De terugkerende gevangene kan zijn medegevangenen niets duidelijk maken.

Oudemans: Nee hij wordt dood gemaakt. Qua overlevingsstrategie is dat niet handig. Hoewel Socrates zich postuum aardig gerepliceerd heeft.

Vincent: Jezelf dood laten maken is een goede marketingstrategie.

Haedewych: Het gaat nog steeds om een ander soort toetsbaarheid dan de wetenschappelijke.

Oudemans: Als je geen algemene geldigheid hebt, wat heb je dan?

Haedewych: Het enige wat je hebt is de taal. De toetsbaarheid van de wetenschap en die van de selectie is dezelfde. *Survival* of een voordelig uitvallende kosten-baten-analyse gaan niet op voor de filosoof. Facticiteit is eindig en tijdelijk. Het kan best zijn dat iets de toets even doorstaat en daarna niet meer.

Oudemans: Precies dat punt van de facticiteit zou je misschien nog aan een ander voor kunnen leggen. Zie Heidegger GA 4, *Hölderlins Himmel und Erde*, in het stuk over Europa en Azië waarin Valéry vraagt: Is Europa de kaap van het Aziatische continent of nog altijd het brein? Heidegger zegt dan: Als kaap is het het brein.⁸ Dat is trouwens een typisch filosofische

⁸ GA 4/*Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* blz.176-177: “Unmittelbar nach dem ersten Weltkrieg (1919) veröffentlichte Paul Valéry einen Brief unter dem Titel ‘La crise de l’esprit’. Er stellt darin zwei Fragen:

toetsing: dat je zegt: “Jongen, jouw tegenstelling tussen kaap en brein is secundair, want de ratio omvat alles”. Heidegger zegt daar: “De logos is algemeen, maar heeft een begin”. Ik zou dan proberen dat nog iets harder te zeggen: “Logos is alomvattend, maar een *spoor*”. Dus het is niet gezegd dat de grote helderheid die de logos om zich heen heeft verspreid niet een eclips is van zijn eigen oorsprong die helemaal niet helder is. Heidegger zegt: “Sein und Zeit”. Dat betekent: er zit meer in het woord *logos* dan de logos kan bevatten. De logos is helder maar die helderheid is al te helder: hij ziet zijn eigen duisternis niet. Zou je zo de student niet kunnen overtuigen?

Aucke & Haedewych: Nee.

Oudemans: Is het niet zo dat hij een koe is als hij dit niet hoort? Gebonden aan de *Pflock des Augenblicks*?

Haedewych: Dat woord *koe* kan pas van toepassing zijn *na* het zien van de differentie. Die mensen zien zichzelf natuurlijk niet als koeien.

Oudemans: Dat is dan ook de kern van de zaak. Daarom heet wat Plato doet ook: *paideia*. Dat is: *periagoogee holees tees psucheas*.⁹ Je ziet het pas als je zelf ook omgekeerd bent.

Haedewych: Ja, maar zo zou zo iemand kunnen vragen, waarin verschilt dat van de *bekering* van Jomanda?

Oudemans: Het verschil is dat ik zie dat jij in een differentie zit die jij zelf niet kent. Namelijk tussen de logos en de oorsprong van de logos.

Haedewych: Jomanda kan ook zeggen: “Ik zie al jouw gestorven familieleden om je heen staan, maar jij ziet dat niet omdat je het verschil niet kent tussen deze stoffelijke wereld en ‘de andere zijde’”.

Oudemans: Wat is nu precies een bekering? Saulus wordt Paulus. Dat is een transcendentie. Eerst was hij X, daarna werd hij Y. Dat is bij Plato niet het geval. Bij Plato is het zo: je komt in Y zódanig dat je dán pas de differentie van X en Y ziet, en dus X ziet. Alleen ik zie X; hij (de gevangene) ziet X niet, hij ziet niet wat hij is.

Dieses Europa, wird es das werden, was es in Wirklichkeit (en réalité) ist, d.h. ein kleines Kap des asiatischen Kontinents? Oder wird dieses Europa vielmehr das bleiben, als was es erscheint (ce qu'elle paraît), d.h. der kostbare Teil der ganzen Erde, die Perle der Kugel, das Gehirn eines weiträumigen Körpers?

Vielleicht ist Europa schon geworden, was es ist: ein blosses Kap, als dieses jedoch zugleich das Gehirn des ganzen Erdkörpers, jenes Gehirn, das die technisch-industrielle, planetarisch-interstellare Rechnung bewerkstelligt”.

⁹ *Politeia* 518 c : “... συν ὅληι τη ψυχῆι εκ του γινομενου περιακτεον ειναι...”

Vincent: Volgens mij ligt het iets anders. Je kunt zeggen: je hebt de betekenis van de logos en je hebt de betekenis horizon van de logos...

Oudemans: Dat woord zou ik niet willen gebruiken want de tegenstander zal onmiddellijk zeggen: "Luister eens, horizon, daar heb ik niks mee te maken. Dat is ontologische differentie, die accepteer ik niet".

Vincent: Daar ging het mij ook niet om. Toetsing betekent iets anders dan in de wetenschap of bij Jomanda. Bij de bekering is het zo: ofwél je bent Saulus, ófwel Paulus. Maar op het moment dat je een verschil maakt tussen de logos en het begin van de logos - en die logos is niet een object wat je tegenover je hebt, maar daar ben je bij inbegrepen - dan is het ook zo dat de gespletenheid tussen de logos en het begin ervan *jouw eigen gespletenheid* is. En dus zul je ook niet een bekering als van Saulus naar Paulus krijgen, maar zal het alleen maar in het verschil tussen de logos en het begin ervan liggen. En dat is je eigen gespletenheid.

Oudemans: Daar zeg je iets!

Vincent: Maar die ander heeft met mijn gespletenheid natuurlijk niks te maken.

Oudemans: Hun (dus ook mijn) wereld is zo ongedifferentieerd dat het niet eens een wereld is. Hij is niet gearticuleerd. Dat is de andere kant van de toetsing: *Weite*. Dus je hebt inbegrepenheid: *Spitze*: kan ik het op mijzelf toespitsen? En de andere kant is: ben ik weids genoeg om binnen de sporen horizon te zien waar ik ben? Is die gearticuleerd genoeg?

Vincent: Maar is het niet ook weids genoeg in die zin dat je de eindigheid van jouw blikveld erkent?

Oudemans: Ja, natuurlijk. Dat is de enige mogelijkheid om in een tussenruimte te zitten. Want zodra je zegt: "ik overzie het" dan is het weer weg. Je kunt niet over de ontologische differentie praten want er is geen plaats van waaruit je het daarover kunt hebben. Maar hij kan er *zijn* op het moment dat je *zélf* different bent. Dat is ook het antwoord op die rotjochies die zeggen "ik kan die filosofie nergens vinden": *tant pis*, laat jezelf omwenden! En dan is het je eigen risico of dat lukt of niet. Het is precies zoals jij [Vincent] net al zei: het is de *Nähe*, het samenvallen met een wereld waarvan je niet eens weet dat die een *wereld* is versus het toelaten van afstand en van nabijheid, het zien: ik ben omgeven, ik ben geworpen. Dat is iets heel anders dan dat je ergens *zó* in vast zit dat je het niet eens ziet. Nu draai ik de rollen om en zeg ik: jij bent *zó* stom dat je een differentie die er is niet wilt zien. Je bent net zo'n alchemist die...

Haedewych: Alsof je nu niet iemand een tekort zit voor te rekenen!

Oudemans: *So what?*

Vincent: Nou mag het opeens wel?!

Oudemans: Zodra iets niet mag dan doe ik het toch! Je bent anarchist of je bent het niet! Maar je ziet: het draait zich om. Nu *wil* de andere kant een verschil niet zien.

Vincent: Aucke vraagt zich af: als je over de macht van de replicatieve bestaanswijze gaat praten loop je het risico dat je eigen manier van spreken daardoor getekend is. Anders zou niet het zelfde woord in het geding zijn. Ik kan jou laten zien waar jij op verborgen wijze machtschtig replicatief spreekt.

Oudemans: Graag!

Vincent: In *Omerta* heb je een hoofdstuk gewijd aan kunst en filosofie. Die zouden een tendens tot adequaatheid hebben. En je zegt daar: om empirisch te zijn is er afstand of leugenachtigheid nodig.¹⁰

Oudemans: Dat is een prima passage want daar zijn twee heren aan het woord, niet ik.

Haedewych: Oh, dan kan hij altijd zeggen: ja, dat zegt □, of dat zegt ◆ !

Vincent: Dat is het risico natuurlijk, dat hij die truc uithaalt. Maar de vraag blijft: hoe kan ik nu zo praten dat ik niet de techniek transcendeer, maar wel afstand heb? Dat is namelijk empirisch zijn. Dan zeg je: alleen zo is het mogelijk *den irdischen Tanz in die Länge zu ziehen*. Dat lijkt mij – als ik het zo mag zeggen – je uiteindelijke motief. En is daarom het eigenlijke motief van jouw anarchisch-zijn niet gewoon: gezondheid? Voortleven? En is dat niet een indicatie dat hier zelf ook weer een machtsaanspraak ligt?

Oudemans: In *De Verdeelde Mens* staat al: het is gelul om te zeggen dat je ooit kunt beslissen over leven of niet-leven. Want ieder moment heeft voortleven voorrang. Je bent altijd bezig om de dood te vermijden.¹¹ Het behoort tot empirisch worden dat je iets heel onempirisch doet, namelijk dat je altijd pro leven bent. In Band 29/30 aan het eind staat dat ook: als

¹⁰ *Omerta* blz.97-98: “De gestalte van Zarathustra was er niet zonder afweer, uitwijken, wraak tegen de *adaequatio*. Maskers zijn nodig om uit te wijken voor de al te grote directheid van het leven (...) De maskering verzet zich tegen het heimwee dat al te snel naar een restloze terugkeer naar huis verlangt”.

¹¹ *De Verdeelde Mens*, blz.118: “Het is echter maar de vraag of we niet toch gedwongen zijn om ons op eindige wijze tot onze eindigheid te verhouden: is het ons wel mogelijk om ons, wanneer we opgaan in concreet ingrijpen en wedervaren, aanvaardend open te stellen voor onze sterfelijkheid? Kan er wel verschil zijn tussen de mens die naar zijn eindigheid leeft, en de mens die zijn dood vergeet, wanneer ze eenvoudige handelingen uitvoeren of behoeften bevredigen?”; blz.237-8: “... - zodra de mens ervan blijk geeft te willen leven, zal hij toch alle mogelijkheden van niet-leven moeten afwenden, anders zou het voortleven onwaarschijnlijk toevallig worden. Wie leeft, moet zichzelf verbinden met de afwijzing van de dood – maar dan kan hij daartegenover niet tegelijkertijd indifferent zijn. (...) De onvermijdelijke oneigenlijkheid in ons leven naar de dood toe blijkt dan hierin, dat we, zolang we leven, on-sterfelijk moeten zijn. Zouden we ons niet aldus voor de dood afsluiten, dan zouden we ons sterven bespoedigen, in plaats van het te aanvaarden, want aan ingrijpen en inzicht zouden we niet meer toekomen. Dit on-sterfelijk leven is hybride, omdat het onvermijdelijk blijft dat onze eenheid door de dood wordt doorbroken. Zolang we ingrijpen verkeren we in hybris, want dan vergeten we de onvermijdelijkheid van ons sterven; en wanneer we zo nu en dan in het besef van de onvermijdelijkheid van dit wedervaren verkeren, dan moeten we in onze vermeende draagkracht de onaanvaardbaarheid ervan vergeten. Tussen die twee vormen van hybris gaan we heen en weer, en een gulden middenweg is ver te zoeken”.

iemand denkt dat de *Daseinsanalytica* een soort *Grübeln* over de dood is, dan zou het een soort aanzetten tot zelfmoord zijn. Dat is absurd.¹² Empirie is elpisme.¹³ Want anders is er geen empirie. Als je dood bent, ben je niet empirisch, voor zover ik weet. Dus je bent bezig te overleven, maar dan toch weer zó dat de differentie van dood en leven jouw leven bepaalt. Of niet. En dat heet bij Heidegger: *Sein zum Tode*. Dat is een raar soort leven: terwijl je leeft wijk je voor het leven uit. Je gaat je niet alleen maar vermenigvuldigen, maar je leeft zó dat je ziet dat je replicatie, al lang voordat je ging denken, is bepaald door je sterfelijkheid. Filosoof zijn is: sterveling worden. Dat je al levend sterfelijk wordt. En dat is heel raar: daardoor wordt het leven lang. Het *in die Länge ziehen* betekent volgens mij...

Haedewych: ...het *Hemmen* van de *kürzeste Bahn*.¹⁴

¹² GA 29/30 blz.426: “Und doch – die Missdeutung stellt sich immer wieder mit unbeirrbarer Sicherheit ein. Der Grund dafür liegt weder im Mangel an Scharfsinn beim Leser, auch nicht im Mangel an Bereitschaft, auf das Dargelegte einzugehen, in diesem Falle auch nicht - wie ich mir einbilde - in dem Mangel an Eindringlichkeit der Interpretation, sondern in der ‘natürlichen Behäbigkeit’ des vulgären Verstandes, dem jeder von uns verhaftet bleibt und der meint zu philosophieren, wenn er philosophische Bücher liest oder darüber schreibt und dabei argumentiert. Beim erwähnten Problem geht das so vor sich: Wenn das Vorlaufen in den Tod die Eigentlichkeit der menschlichen Existenz ausmacht, dann muss der Mensch, um eigentlich zu existieren, ständig an den Tod denken. Versucht er das, dann kann er die Existenz überhaupt nicht aushalten, und die einzige Weise dieses eigentlichen Existierens ist der Selbstmord. Das Wesen der eigentlichen Existenz des Menschen im Selbstmord, in der Vernichtung der Existenz zu suchen, ist aber eine ebenso wahnsinnige als widersinnige Konsequenz”.

¹³ *De Verdeelde Mens*, blz.238-239: “Wanneer dan Gadamer stelt dat de Griekse tragedie ons het besef van onze eindigheid bijbrengt, dan heeft hij maar ten dele gelijk: wat de tragedie ons leert is niet alleen onze eindigheid, maar ook en vooral onze eindigheid tegenover onze eindigheid: we kunnen met onze sterfelijkheid niet leven, dus we moeten wel verkeren in de verhulling van de hoop op leven. Prometheus, die ons het licht van de logos gaf, schonk ons pas een draaglijk leven op de volgende wijze:

Pr: Ik heb ervoor gezorgd dat de stervelingen hun doodsbeschikking niet voorzien.

Koor: Wat voor geneesmiddel heb je voor die ziekte gevonden?

Pr: Ik heb de blinde hoop metterwoon in hen gevestigd”.

¹⁴ Hölderlin, *Stimme des Volks*, 3. Fassung: “... Um unsre Weisheit unbekümmert/ Rauschen die Ströme doch auch, und dennoch,/ Wer liebt sie nicht? Und immer bewegen sie/ Das Herz mir, hör´ ich ferne die Schwindenden,/ Die Ahnungsvollen meine Bahn nicht,/ Aber gewisser ins Meer hin eilen,/ Denn selbstvergessen, allzubereit den Wunsch/ Der Götter zu erfüllen, ergreift zu gern/ Was sterblich ist, wenn offnen Aug´s auf/ Eigenen Pfaden es einmal wandelt,/ Ins All zurück die kürzeste Bahn; so stürzt/ Der Strom hinab, er suchet die Ruh, es reisst,/ Es ziehet wider Willen ihn, von/ Klippe zu Klippe den Steuerlosen/ Das wunderbare Sehnen dem Abgrund zu; (...) Doch minder nicht sind jene den Menschen hold,/ Sie lieben wieder, so wie geliebt sie sind,/ Und hemmen öfters, dass er lang im/ Lichte sich freue, die Bahn des Menschen”.

Oudemans: Ja, de *kürzeste Bahn* is eigenlijk dat je almaar doorleeft, en maar repliceert en dan ben je heel snel aan het einde, ja, zó snel, dat je het verschil tussen snel en langzaam niet kent. Maar als je in het *Sein zum Tode* zit zie je de lange *Weile*, de lange tijd die zit tussen leven en dood.

Aucke: Het lange van de lange tijd is mij nog niet duidelijk. Is dat de tijdelijkheid die het leven doorkruist? De tijd waarin je vastgehouden wordt?

Oudemans: Je verwijst naar Band 29/30: *Hingehaltenheit* en *Leergelassenheit*.

Aucke: Vastgehouden worden in de leegte.

Oudemans: Replicatie betekent altijd: ik ben nooit hier want ik ben altijd al bij het volgende. Want als ik niet bij het volgende ben, ben ik dood. Je krijgt nu een soort verlenging omdat je blijft waar je was.

Vincent: De tragiek van het bestaan is: om empirisch te kunnen zijn zul je over de dood moeten nadenken.

Oudemans: Dat is niet tragisch.

Vincent: Je brengt het hier in verband met het verzet, de wraak, het leugenachtige. Het verlengen van het aardse bestaan kun je in verband brengen met de replicatieve bestaanswijze die er op uit is gezond te blijven.

Oudemans: Het gaat om de mogelijkheid lang *en* kort te zien, om *überhaupt* te zien dat er een *irdische Tanz* is. Als je *irdische Tanz in die Länge ziehen* leest als *replicatiebevordering*, dan moet ik je helaas aan jezelf overlaten.

Vincent: De achtergrond van deze vraag is de volgende. Het gaat je er om je binnen en buiten de techniek te bevinden. Dan loop je het risico van twee walletjes te vreten.

Oudemans: Ja, dat is precies wat je moet doen.

Vincent: Ik vraag mij dan af: hoe doet die anarch dat? Een aanwijzing ligt in het woord *uitwijken*. Maar, hoe moet dat, uitwijken? Kan dat wel? Is dat wel voldoende? Ook als je zegt: de *kürzeste Bahn* temperen dan is de vraag: heb je daar *uitwijken* voor nodig, of heb je daar *protectie* voor nodig?

Oudemans: Daar heb je *protectie* voor nodig.

Vincent: *Protectie* is iets anders dan *uitwijken*.

Oudemans: *Uitwijken* is alleen maar wat jij kan. Maar of jou dan vervolgens ook enige speelruimte of *Lebensraum* wordt toebedeeld, weet je niet. Het is een grote gok, dat *uitwijken*, want het kan ook zijn dat je kop wordt afgeslagen.

Vincent: Is dat *uitwijken* nu iets wat je op jezelf kunt doen? Of is *protectie* – en dat is techniek – de enige wijze waarop dat zou kunnen lukken of mislukken?

Haedewych: Het ging er om een citaat te vinden waaruit bleek dat de ‘macht’ jouw manier van spreken blijft tekenen.

Oudemans: Als je nou keihard hermeneutisch leest dan moet je de nadruk leggen op: denken is een ‘*irdische Tanz*’.

Aucke: Een andere *Tonart*.

Oudemans: Een ‘irdische Tanz’ dat is wat anders dan levensverlenging.

Vincent: Het mooie van het zinnetje is dat als je het welwillend leest met de nadruk op *dans* je het woord *macht* anders begrijpt dan wanneer je het leest als levensverlenging. Ik deed nu heel flauw door te doen alsof het alleen op die tweede manier gelezen kan worden. Ik vraag jou dan of je niet door de macht in de luren wordt gelegd. En jij antwoordt dan dat je die zin op twee manieren kunt lezen. Het zou vervelend zijn als die zin ofwel alleen op de ene ofwel alleen op de andere manier gelezen zou kunnen worden.

Oudemans: Dus jij hebt mij nu getoetst. En daar ben ik godzijdank vrij goed uitgekomen. Filosofie is: *Anspruch einer Verwandlung*. Het heeft alleen maar zin als niet alleen de wereld verandert, maar jij ook. Dat kan ook niet anders, want het gaat over de verhouding. Maar die verandering is niet zomaar een verandering. Heidegger gebruikte eerst het woord *Sprung* daarvoor, maar dat heeft hij na de *Satz vom Grund* laten vallen. Het woord *Sprung* is ongeschikt om te begrijpen wat er in de filosofie gebeurt.

Haedewych: Het probleem is dat je *Sprung* altijd begrijpt als een sprong van A naar B.

Oudemans. Ja, dus ook dit is empirie: *Satz* als *Sprung* begrijpen – wat hij in de *Satz vom Grund* probeert – dat wil niet. Wat wel kan – en zo zegt hij het ook later – is: *Schritt zurück*. Het is een stap terug. In de filosofie gaat het altijd om een stap terug naar iets wat er al was – en niet om transcendentie. De kern van facticiteit is: dat zij *Gewesenheit* is. De kern van *Gewesenheit* is dat er sporen zijn die er altijd al liggen en die ook vóór je liggen. Die liggen zó om je heen dat je nooit kunt zeggen: ziezo, nu ben ik van ze af. De zin van *Sein und Zeit* is de gedachte dat er dingen zijn die zó om je heen liggen dat ze nooit verleden zijn maar altijd blijven komen omdat ze er nu eenmaal zijn.

Aucke: Waarom is het woord *sprong* zo slecht gekozen?

Oudemans: Je springt niet, zo simpel is het! Een sprong wekt de indruk dat je ergens naar toe springt. Hij geeft een transcendentie weer. Wat wel kan is *inspringing* of *ver-springen*, maar dan raak je al gauw in de koers van *consuminderen* en dat soort vreselijke woorden.

Aucke: Je laat iets achter, dat is het nadeel van dat woord. Dat heb je met de *Schritt zurück* niet. Of met het inspringen in waar je al bent.

Oudemans: Het is niet *ommekeer*, maar het is *inkeer*. Het woord *sprong*, of *ommekeer* lijkt te veel op het voorbeeld van Saulus en Paulus. Maar: filosofie keert in, in wat er al was.

Haedewych: Je hebt ook wel eens gezegd dat ‘een stap *terzijde*’ beter is dan ‘een stap *terug*’. Daarbij, het woord *sprong* en ook het woord *stap* wekken de indruk dat er *iemand* is die springt of stapt.

Oudemans: *Jij* moet *terzijde* gaan zodat er te zien is wat je in de rug zit. Maar je kunt zelf niet ‘in je eigen rug springen’, of terug.

Aucke: Als je die kwartslag maakt, kan blijken wat jou in de rug zit. In de anarchische houding gaat het om datgene wat van jou vrij blijft, omdat het van jouw denkinspanningen niet afhankelijk is. Dan begrijp ik nog niet hoe iets van zich blijk kan geven omdat *jij* je omwendt.

Oudemans: Het is hetzelfde als met het zoeken van een speld in een hooiberg. Als jij hem niet gaat zoeken komt die speld heus niet vanzelf. In de filosofie is het net zo: als jij jezelf niet laat omkeren, gebeurt er niets!

Aucke: Wat is dan nog het ‘vrijblijven van jouw denkinspanningen’?

Oudemans: Er bestaat geen *existurire*.¹⁵ Er is niet een drang vanuit datgene wat om mij heen is om zich bij mij te manifesteren. Als ik niets doe gebeurt er niks, en er wordt ook niets gewild of verlangd. Het geeft van zich blijk of niet.

Aucke: Iets geeft van zich blijk. Dat is ook zo met de poolster. Die zal het een rotzorg zijn of de vogel zich wel of niet op hem oriënteert en tóch is hij een oriëntatiepunt. Of niet.

Oudemans: Zo is het! Er gebeurt niets, maar er gebeurt iets. Dat is het verschil tussen *gebeuren* en *plaatsgrijpen*. *Geschehnis* betekent: dat de poolster op een bepaalde manier van zich blijk geeft. Hij krijgt meer ‘zijn’. Of anders ‘zijn’. Het wordt niet een andere poolster. Of wel – hoe je het ook maar zien wil. *Geschehnis*, dat is wat! Iets geeft van zich blijk. Dat kan zijn: doordat het weerkaatst, doordat het bij een dier aankomt of bij jou.

Plaatsgrijpen is: ‘ver-als-ing’: iets wordt een ‘als’; het is een ‘als-woording’. Maar als er van jouw kant niets gebeurt, dan ontstaat dat ‘als’ bij *jou* niet. Alleen, daar heeft niets of niemand last van. De poolster niet, maar jij ook niet. Dat is ook het aardige ervan; plaatsgrijpen is gratis.

Dat is de verborgen grond van de Darwinist. Hij leeft van iets dat hem gratis is gegeven. De hele constellatie variatie en selectie is afhankelijk van één groot ‘als’. Vincent had op college altijd al een voorkeur voor het voorbeeld van de vlinderogen. Die zijn betekenis, iets ontstaat *als* iets. Dennett *cum suis* hebben daar geen probleem; die maken er een Platoonse boekenkast van waarin ook vlinderogen klaarliggen.

¹⁵ Heidegger, *Nietzsche II*, blz. 447: Das aus dem Wesen des Seins gedachte und nur so zu denkende Möglichsein (die Möglichkeit) fordert in sich das vorstellende Anstreben heraus und zwar so, dass dieses Herausfordern bereits ein Herausführen und Ausführen der existentia ist. „Itaque dici potest *Omne possibile Existurire*“.

Haedewych: Maar dat 'gratis gegeven zijn' duidt er niet op dat er een gever of een begiftigde zijn. Laat staan genade.